

В. О. АНТОНОВ. ЗАХИСТ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ЯК СТРАТЕГІЧНА МЕТА ПОЛІТИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Аналізуються основні аспекти стратегічної мети політики національної безпеки Української держави. Зазначається, що подальший розвиток і захист найвагоміших здобутків України потребує чіткої визначеності держави у стратегічних пріоритетах, які мають відповідати викликам і загрозам XXI століття, її взаємодії з сучасними системами міжнародної і регіональної безпеки.

Ключові слова: міжнародна безпека; національна безпека; стратегічні пріоритети; держава.

Анализируются основные проблемы стратегической цели политики национальной безопасности украинского государства. Подчеркивается, что дальнейшее развитие и защита наиболее важных достижений Украины требует четкой определенности государства в стратегических приоритетах, которые должны отвечать вызовам и угрозам XXI века, ее взаимодействие с современными международными и национальной безопасностью.

Ключевые слова: международная безопасность; национальная безопасность; стратегические приоритеты; государство

In the article the basic problems of strategic purpose of policy of national safety of the Ukrainian state are analysed. It is underlined that further development and defence of the most essential achievements of Ukraine requires clear definiteness of the State in strategic priorities which must answer challenge and threats of XXI Centuries, its co-operating with modern international and national safety.

Key words: international safety; national safety; strategic priorities; Ukrainian state.

Нині процеси розвитку Української держави і формування громадянського суспільства відбуваються за умов триваючих глобальних трансформацій в світі, активного переформатування» відносин провідних світових гравців, формування нової архітектури глобальної та регіональної безпеки, інтенсивних пошуків світовим співтовариством шляхів виходу із фінансово-економічної кризи і становлення нового світового економічного порядку. Саме у такі періоди світової історії закладаються на довгострокову перспективу підвалини нового світового порядку, ролі й місця країни у міжнародних розкладах.

Дальший розвиток і захист найвагоміших здобутків України потребує чіткої визначеності держави у стратегічних пріоритетах, які мають відповідати викликам і загрозам XXI століття. Її взаємодії з сучасними системами міжнародної і регіональної безпеки.

Стратегія національної безпеки України визначає принципи, пріоритетні цілі, завдання та механізми захисту життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз.

Правовою основою розробки та реалізації Стратегії є Конституція України. Закон України «Про основи національної безпеки України», інші закони України та міжнародні угоди, ратифіковані Верховною Радою України, які в сукупності визначають засади політики держави у сфері національної безпеки.

Головна мета Стратегії – забезпечити такий рівень національної безпеки, який би гарантував права і свободи людини і громадянина, сталий інноваційний розвиток України, її культури та ідентичності, конкурентоспроможність економіки і суспільства, даліше зміцнення міжнародних позицій та авторитету Української держави у сучасному світі.

Досягнення цієї мети можливе шляхом реалізації державної політики національної безпеки, яка передбачає утвердження засад національної єдності задля розбудови демократичної, правової, конкурентоспроможної держави, формування соціально орієнтованої ринкової економіки, зміцнення науково-технологічного потенціалу, забезпечення інноваційного розвитку, зростання рівня життя і добробуту населення, забезпечення інформаційної безпеки, екологічно і техногенно безпечних умов життєдіяльності суспільства.

Однією із складових політики національної безпеки є оцінка існуючих і потенційних загроз і шляхів усунення чи мінімізації ризиків. Процес оцінки і прийняття рішень здійснюється з урахуванням зовнішніх і внутрішніх факторів, власних можливостей та обмежень, а також – можливостей співробітництва з партнерами.

Мінливе і суперечливе зовнішнє середовище характеризується посиленням дії чинників, які ставлять під загрозу стратегічну стабільність у світі та знижують рівень міжнародної безпеки:

конкуренція між провідними світовими гравцями (державами і блоками) за домінування у системі нового світустрою набуває ознак поступового переходу від латентного до відкритого протистояння. Окреслилася тенденція до пошуку домовленостей між великими державами щодо новітнього розподілу "сфер впливу", що супроводжується нехтуванням нормами міжнародного права та застосуванням механізмів силового тиску. В умовах світової економічної кризи посилюється національний егоїзм та прагнення провідних держав світу вирішувати свої проблеми за рахунок інших держав, неспроможних адекватно реагувати на сучасні безпекові виклики;

ситуація навколо існуючих договорів, угод та режимів систем міжнародної безпеки, у тому числі призупинення дії Договору про звичайні збройні сили в Європі (ДЗЗСЄ) суттєво впливає на стан міжнародної, регіональної та національної безпеки України. Нові підходи США до утворення систем протиракетної оборони, змінюють ситуацію у сфері безпеки на регіональному рівні. Використання мобільних протиракетних систем дозволяє ефективно впливати на стан безпеки не тільки у європейському регіоні, але й у будь-якому регіоні світу;

вилів міжнародних безпекових інституцій, РБ ООН, ОБСЄ тощо все більш послаблюється на користь світовим центрам сили, що у перспективі веде до реформатування усієї системи міжнародної безпеки. За умов стагнації міжнародної системи загальноєвропейської та світової безпеки, невизначеності засад нової системи з одночасним демонтажем основ існуючої, спостерігається тенденція до більш широкого застосування сили у вирішенні внутрішніх та зовнішніх проблем;

одною з визначальних тенденцій сучасного безпекового середовища є те, що нагальність глобальних загроз міжнародній безпеці зменшується на користь регіональних, негативні наслідки яких можуть мати потенціал глобального впливу. Істотним викликом для системи міжнародних відносин, глобальної і регіональної безпеки стали події, пов'язані з визнанням окремими державами незалежності деяких самопроголошених держав, всупереч нормам міжнародного

права;

спостерігається інтенсивна мілітаризація як провідних держав світу (про що свідчать надвеликі та зростаючі витрати на оборону, прискорена технологічна модернізація їх арсеналів а також те, як швидко й ефективно конвертують у військову могутність свій зростаючий економічний потенціал нові центри сили) так і пострадянського простору.

Пострадянський простір як і раніше залишається зоною нестабільності, де не виключені міждержавні та внутрішні збройні конфлікти, які можуть набувати регіональних масштабів.

За умов дефіциту енергоресурсів загострюється конкуренція (потенційно із застосуванням силових методів) за сфери доступу до нових та перерозподілу вже розвіданих енергоресурсів у світі, насамперед в Арктиці та Каспійському регіоні, та переформування маршрутів їх доставки на традиційні ринки. Це здатне загострити конкуренцію і конфлікти у цій сфері між РФ, з одного боку, та країнами-членами ЄС та НАТО (Норвегія, США, Канада) з іншого;

Україна, у цьому контексті, знаходиться серед найбільш вразливих країн. Ситуацію загострює відсутність результативних соціально-економічних реформ та антикризових програм, які підмінюються очікуваннями зовнішньої допомоги на основі обіцянок з боку міжнародних організацій та потужних держав. Держава не самодостатня у забезпеченні власної зовнішньополітичної безпеки, як позаблокова не має жодних ефективних міжнародних гарантій та, фактично, позбавлена гарантій союзницької підтримки з боку "стратегічних партнерів" у випадку серйозного зовнішнього конфлікту. У проведенні зовнішньополітичного курсу Україна втрачає можливість самостійного актора та вимушено коливається між інтересами Росії, США та ЄС. Шанси України на вступ до НАТО та ЄС, що б надало більш надійних гарантій її зовнішній безпеці, в умовах наявності суттєвих протиріч між головними дійовими особами внутрішнього політичного процесу виглядають все більш примарними. У критичній ситуації Україна може сподіватися лише на декларативну зовнішню підтримку.

Головними зовнішніми викликами (загрозами) для національної безпеки України є наступні:

- зростаюча активність політики Росії, спрямованої на досягнення великодержавних інтересів через розширення зон впливу на пострадянському просторі з можливим використанням сили проти сусідів;

- послаблення дієвості міжнародного права, побудованого на застарілих принципах міжнародних інститутів, та відповідно – зменшення зовнішніх гарантій безпеки України;

- загострення ситуації в зонах "заморожених" конфліктів, виникнення нових потенційних конфліктних зон, у т.ч. на території України;

- посилення розбіжностей на євроатлантичному просторі на тлі зростання конфронтації Росії і країн Заходу та, як наслідок, – збільшення ризику перетворення України на буферну зону;

- наявність глобальних ризиків і загроз, таких, як тероризм, розповсюдження ЗМУ, нелегальна міграція тощо.

В Україні суспільно-політичні події останніх років, як і в перші роки незалежності, гостро порушили проблему забезпечення національної єдності та соборності Української держави, вирішення якої ускладнюють:

несформованість системи ціннісних орієнтацій, яка б консолідувала українське

суспільство і була мобілізуючим орієнтиром у діяльності громадян та державних інститутів, що має наслідком дезорієнтацію суспільства і відсутність загально-суспільної стратегії розвитку держави;

штучне протиставлення елементів культури та історичної пам'яті, успадкованих від часів бездержавного розвитку української нації, триваючі виклики національної ідентичності, інспіровані, у тому числі, з-за кордону;

деструктивні процеси в державному апараті, низька ефективність прийняття та виконання державних рішень, що є наслідком розбалансованості державної влади, запровадження механізму призначення на посади за політичними квотами, зниження професіоналізму державних службовців, домінування групових і особистих політичних інтересів над національними, поширення корупції і хабарництва, зрощення бізнесу з системою державного управління;

деградація і деформація системи соціальних регуляторів, перш за все права, підміна норм права неправовими практиками, послаблення чинності принципів юридичної рівності громадян перед законом і судом, єдності прав і обов'язків, відповідальності за вину; фактичне утвердження корупції як основного елементу механізму прийняття рішень та розв'язання питань у політичній, економічній, соціальній та інших суспільних сферах;

слабкість та розпорошеність інституцій громадянського суспільства, що не дозволяє належним чином реалізовувати їхній потенціал стосовно демократизації суспільного життя;

історично обумовлені війнами, голодоморами, репресіями і депортаціями. Чорнобильською катастрофою демографічні деформації, які у період радикальних суспільно-економічних трансформацій набули характеру демографічної кризи.

Слід зауважити, що в короткостроковій перспективі Україна змушена протидіяти цим ризикам в умовах складної внутрішньої політичної та економічної ситуації, жорстких ресурсних обмежень і триваючого політичного протистояння. Це вимагає мобілізації внутрішніх ресурсів (фінансових, людських, політичних) на досягненні реальних змін на пріоритетних напрямках.

З іншого боку, слід визнати, що, з огляду на наведені виклики та загрози, особливо актуальним для України є сьогодні питання зовнішніх гарантій її безпеки. Ця актуальність загострюється і згаданим вище послабленням дієвості міжнародного права. В усьому світі нарастає занепокоєння загрозою стабільності та миру, яку несуть протиріччя між, наприклад, правом націй на самовизначення та принципом територіальної цілісності, або перегляд принципів застосування сили в міжнародних відносинах.

За відсутності ефективних міжнародних механізмів, контроль дотримання правових норм залежить переважно від спроможності зацікавлених/постраждалих країн примусити порушника власними силами, силами союзників або інших зацікавлених сторін до виконання норм міжнародного права.

Стратегія забезпечення національної безпеки України передбачає, серед інших заходів, наступні шляхи забезпечення сприятливих зовнішніх умов для розвитку та безпеки держави:

- приєднання України до європейської та євроатлантичної систем безпеки;
- розвиток українсько-російського партнерства;
- розвиток гармонійних, взаємовигідних, добросусідських відносин з країнами регіону;
- розширення активної взаємодії зі США і Канадою, країнами ЄС, іншими

країнами Європи та країнами-регіональними лідерами;

– підтримка міжнародного миру та безпеки шляхом подальшої участі в міжнародній миротворчій діяльності, багатосторонніх заходах з протидії розповсюдженню зброї масового ураження, тероризму, транснаціональній організованій злочинності, торгівлі людьми, незаконному обігу наркотиків та іншим викликам міжнародній безпеці;

– активізація взаємодії з європейськими регіональними організаціями та участі в реалізації багатосторонніх проєктів, формування субрегіональних систем колективної безпеки в інтересах усіх держав регіону.

Якщо проаналізувати зміст цих заходів, то лише перший пункт передбачає однозначну оцінку виконання. Більше того, він є ключовим, решта – спрямовані лише на доповнення такого якісно нового стану безпеки, якого досягне Україна після приєднання насамперед до євроатлантичної системи безпеки.

Таким чином, можна стверджувати, що самопроголошений позаблоковий або нейтральний статус не надасть Україні надійних гарантій безпеки. Навіть за умови отримання від потужних країн юридично оформлених зовнішніх гарантій військової безпеки, Україна повинна розраховувати переважно на власні оборонні можливості. А щоб протистояти існуючим і потенційним загрозам, покладаючись на власні сили, потрібно значно потужніші оборонні можливості, створення яких є неможливим і недоцільним ні зараз, ні в майбутньому.